

Wilmijne-trilogie 2

Op zoek naar Neeltje

Johanne A. van Archem

Johanne A. van Archem

Op zoek naar Neeltje

Wilmijne-trilogie deel 2

Uitgeverij Zomer & Keuning

WILMIJNE ALBERS LIET ZICH ZAKKEN IN HET RODE PLUCHE VAN DE BANK in de deftige treinwagon en staarde voor zich uit. Haar handen wrongen in elkaar en haar mooie nieuwe mantel trok strak om haar schouders. Het gezichtje dat altijd zorgelijk keek, kreeg een wanhopige trek. Wilmijne voelde de angst die haar dreigde te overspoelen.

Wat ging ze doen? dacht ze in paniek. Ze leek wel gek! Zomaar in de trein stappen en naar het verre Den Haag reizen. Wat had ze daar te zoeken? Ze kon toch een brief schrijven? Ze hoefde er niet voor uit haar huis te gaan, een brief was veel goedkoper ook.

Toen haalde ze diep adem. Weg uit dit dorp, dit klets gat, dat haar de laatste maanden geen ogenblik rust had gegund. Eindelijk de boel achter zich laten. En wat liet ze achter? Vrienden en vriendinnen had ze niet. Nee, dat was niet waar. Jannes Zandman was een goede vriend, ook de familie Hoogland behoorde tot die categorie, en er waren mensen in het dorp die altijd vriendelijk waren gebleven.

Ze sloot de ogen en gemengde gevoelens van afkeer en spijt zetten zich vast in haar maagstreek. Ze kon nog terug. Ze kon nog uitstappen en zeggen: ik wil de huur van het huisje niet opzeggen, ik blijf hier. Willem stond nog op het perron. Haar ogen dwaalden naar de man die eenzaam in de kilte van de dag stond te wachten tot de trein vertrok; de pet diep in de ogen, de handen in de zakken van zijn afgesleten zwarte jas.

Nee, dacht ze, ik ga wél. Iedereen heeft me zien gaan. Ze staan al bij elkaar te kletsen: waar gaat ze naartoe? Ze had het goed hier. We hebben haar nooit iets in de weg gelegd, zouden sommigen er nog aan toe durven voegen. Dat zal wel, schamperde ze in gedachten. Ik ben altijd te min geweest in jullie ogen; ik was de tweede vrouw van die opgeruimde Geert Albers. Nou is hij dood en hij liet zijn vrouw zonder een cent achter. Dat verbaasde jullie, want in jullie ogen had hij bakken met geld.

Het is eigenlijk jammer dat jullie niet eens weten dat ik kan leven van het geld dat hij oppotte. Waarom was hij altijd zo zuinig, zeg maar gierig? Waarom had hij zijn vrouw en zichzelf zoveel ontzegd? Wilmijne wist het niet.

Ze opende haar ogen en staaarde naar buiten. Daar stond Willem nog, zwijgend en afwachtend alsof hij zeggen wilde: zou je het wel doen? Ja, Willem, ik ga. Na al die afmattende jaren ga ik eindelijk weg. Van al die mensen zijn er maar enkelen aan wie ik met dankbaarheid terugdenk. Dat was ten eerste moeder Albers, die me opving en die me iets van liefde gaf. Hoe is het mogelijk dat zo'n vrouw zulke ake-lige kinderen heeft voortgebracht? Dina, die ik mijn vriendin noemde, Frederika... Daar wil ik niet eens over denken.

Wilmijne kreeg de neiging voor zich uit te blazen.

En ten tweede was dat Jannes Zandman. Jannes, de grote broer die ik nooit heb gehad. En jij, Willem, ik weet het niet. Ik weet niet wat ik met jou aan moet en gelukkig hoef ik dat nu nog niet te weten.

De deuren van de wagons werden gesloten en Wilmijne voelde de spanning toenemen. Ze zat in de trein. Ze had de eerste stap gezet naar haar zuster Neel. Ze wist niet waar die zich ophield, ze had haar in bijna twintig jaar niet gezien. Neeltje kon al jaren dood zijn, net als het kleine zusje Rika. Die was als meisje van tien jaar overleden in het weeshuis in Amsterdam.

Hoe oud waren ze toen ze als drie kleine meisjes van Groningen naar Amsterdam werden gestuurd om groot te worden gebracht in een weeshuis? Drie, vijf en zeven jaar oud... getekend voor het leven, dacht ze. Ze mocht niet klagen over slecht voedsel en kleding, maar ze hadden haar geleerd waar haar plaats was: onder aan de maatschappelijke ladder, in het souterrain van de deftige huizen. Dienstmeid, meer niet, en misschien kwam er ooit een flinke werkmans die niet te nauw keek. Haar mond verstrakte. Ze hoorde amper dat de schelle fluit weerklonk, het teken van vertrek. De trein begon te trillen en toen langzaam, heel langzaam, te bewegen. Ze keek nog even naar Willem op het perron en stak traag haar hand op. Hij zwaaide terug zonder een spoor van een glimlach.

Ze liet zich diep in de kussens zakken. Ze kon niet meer terug en dat wilde ze ook niet. Ik ben op weg, Neel, dacht ze. Ik ben op weg naar jou en ik zal je vinden. Ik heb de vrijheid, de centen en de mogelijkheid.

Willem Hoogland keek de trein zwijgend na en draaide zich toen om

naar zijn kleine bokkenwagen met paard. Hij zag wat nieuwsgierige gezichten van dorpsbewoners en dacht: van mij hoor je niks. Je zult hard genoeg speculeren waarom ik haar naar de trein bracht. De broer van Geert Albers eerste vrouw bracht Geerts tweede vrouw naar de trein, om het ingewikkeld te maken. Het zou me niet eens verbazen als jullie ervan maakten dat ik haar persoonlijk weg had gestuurd. Je weet niet hoever je ernaast zit. Hij zuchtte, klom op de bok en klakte met zijn tong. Het paard zette zich in beweging en langzaam reed het wagentje weg. Even nog keek Willem om. De trein had het station al verlaten en stoomde weg naar een wereld die de zijne niet was.

Wilmijne, wat ga je ondernemen? Zelfs als je je zuster vindt, wat dan nog? Je kent haar niet, je hebt haar sinds je twaalfde niet meer gezien. Je bent nu bijna dertig. Het kan een teleurstelling worden. Het kan ook meevallen en wat dan? Ik ben je alweer kwijt voor ik je vond. Mijn eigen schuld.

Als ik eerlijk moet zijn: je hebt gelijk, je laat hier niks achter.

Er zijn een paar mensen aan wie je met vreugde terug kunt denken: je schoonmoeder, Mina Albers, die te vroeg stierf. Dat was een best mens, die had hart voor het eenzame weesmeisje, dat hiernaartoe werd gestuurd om haar schuld aan de maatschappij te betalen. Maar haar zoon verpatste het weer. En als hij het niet had gedaan, dan die twee etters van zusters wel.

Zijn gedachten dansten naar de gebeurtenissen van de laatste maanden. De dood van Geert Albers. Als smokkelaar neergeschoten aan de grens. Men tilde hier niet zwaar aan de smokkel, maar de wet dacht er anders over.

De joviale, wat opschepperige Geert werd diepbetreurd door het dorp. Men bedekte met de mantel der liefde dat hij zijn vrouw zonder een cent achterliet en dat wekte verbazing. Een smokkelaar ging voor de centen naar de grens. Zou men ook zo gereageerd hebben als Geerts vrouw tot een van de bekende families uit het dorp had behoord? Vast niet. Als hij nog met Swenneken Hoogland, Willems zuster, getrouwd was geweest, hadden ze anders gepraat over zijn zorgeloze manier van leven. Dan hadden ze hun afkeuring uitgesproken.

Wilmijne moest, zelfs ná zijn dood, de handen samenknijpen voor de jaren dat ze met hem getrouwd was geweest. Op zoveel geluk had zij

eigenlijk geen recht, vond men stiekem. Waarom niet? Omdat ze een weesmeisje was en een 'vreemde'?

Wat had ze gehad aan Geert als echtgenoot? Hij gedroeg zich als een vrijgezel, die met niemand iets te maken had. Hij behandelde zijn vrouw als een sloof. Dat had hij met Swenneken ook geprobeerd, piekerde Willem achter zijn paard. Maar Swenneken was uit ander hout gesneden. Zij weigerde zich in de rol van sloof te schikken.

Er had meer niet gedeugd, dacht Willem. Zijn zuster stond op het punt weg te lopen uit dat huwelijk. Waarom? Dat wist zijn moeder waarschijnlijk wel. Het zou een schandaal zijn geworden als dat was gebeurd. Swennekes einde was bizar: een vreemde dood in een ondiepe beek, die werd gebruikt door de vrouwen om de was te spoelen. Niemand wist wat er precies gebeurd was, ook Willem niet. En hij had hard genoeg gezocht naar antwoorden. Hij had nooit iets kunnen ontdekken, laat staan bewijzen. Geert was onschuldig of te slim.

Willem had veel ontdekt over dat dubieuze dubbelleven van zijn zwager, maar hij had gezwegen. Men zou slechts de schouders optrekken. Geert smokkelde, nou en? Als hij al die risico's wilde nemen, dan moest hij dat zelf weten.

Toen trouwde hij onverwachts met Wilmijne, het weesmeisje.

Willem kneep de lippen op elkaar terwijl hij het paard tot sneller rijden dwong. Wilmijne Hendriks. Hij, Willem, had haar willen hebben, maar hij treuzelde te lang. Weer was Geert hem te slim af. Zo had hij het altijd gevoeld, maar dat was niet juist. Het was zijn eigen schuld, zijn eigen hoogmoed. Daar had vader Gerrit Hoogland geen twijfel over laten bestaan.

Geert leek om alles en iedereen te lachen. Hij scheen alles aan zijn laars te lappen, maar dat was schijn. Dat bleek wel in die donkere onheilsnacht toen hij door een kogel werd geraakt.

Willem wist dat ze in het dorp bereid waren van Geert een heilige te maken, zijn zusters voorop. Die misgunden Wilmijne nog het allerlaatste dat ze had: haar huisje en de mooie klok, die ze had verkocht aan de baas van de fabriek omdat ze letterlijk geen cent meer had. Ach, die klok, die zou ongetwijfeld met de smokkelarij te maken hebben.

Schoonvader Hendrik Albers probeerde te bewijzen dat hij recht had

op alles wat zijn zoon naliet. Dat was geen drie stuivers waard. Het was maar goed dat de familie niets wist van het bezoek van de man van de bank, anders had Wilmijne geen leven gehad. Weinigen wisten daarvan: Willem, zijn ouders en Jannes Zandman. Misschien de dominee, maar die zou niets zeggen. Jannes wist zelfs hoeveel geld er precies was, maar hij zweeg. Dat had hij Wilmijne beloofd. De geruchten slopen al door het dorp: had ze meteen die paar centen die ze voor die klok beurde aan haar lijf getrokken door een nieuwe mantel te kopen? Of had Geert toch geld nagelaten? Willem grijnsde onaangenaam. Ze doet het van het geld dat jullie heilige Geert bij elkaar geschraapt heeft, hamsterend als een eekhoorn en gierig als een echte vrek. Maar dat zullen jullie niet te weten komen, als het aan mij en Jannes Zandman ligt. Wilmijne was vertrokken. Over enkele weken zou het geklets hopelijk ophouden.

Willem stopte bij de boerenbond. Hij had nog een boodschap te doen. De laatste tijd ging hij meestal de zaken regelen bij de coöperatie, zoals ze de boerenbond in de wandeling vaak noemden.

Gerrit, zijn vader, had al zoveel narigheid gehad met die lui, die in zijn ogen voor geen enkele rede vatbaar waren, dat hij er amper meer naartoe wilde. 'Het is mijn eigen coöperatie, maar ik geef liever een gulden meer bij een ander,' zei hij. 'Voor sommige zaken moet ik wel, maar anders...'

Willem hield die gulden liever in zijn zak en daarom ging hij de alledaagse zaken voor de boerderij halen, voorzover die nog te krijgen waren, want de goederen werden steeds minder en steeds slechter van kwaliteit.

Er werd nu gepraat over het stichten van een melkfabriek, alsof de fabriek in Almelo niet goed genoeg was. Gerrit wond zich alweer op. 'Ja, ja, die fabriek is van ons allemaal, dat geloof je zelf ook wel. Wij kunnen met z'n allen betalen voor een dure directeur, die op leren schoenen loopt van onze zuurverdiende centen. Nou, ik doe niet mee. Ik moet al mijn melk al afleveren, maar ik lever aan wie ik wil en niet aan wie ik móet.'

Gerrit wist niet dat hij niet de enige was die er zo over dacht. In deze

oorlogsjaren had hij vaak alleen gestaan in zijn strijd tegen de in zijn ogen machtige bureaucraten, die hem beperkten in zijn vrijheid van handelen. Het dorp zag die strijd hoofdschuddend aan. Gerrit van de Piepe was altijd tegen de keer in, werd er gezegd.

Maar nu met die nieuwe melkfabriek dacht men er anders over. Ze hadden meer dan eens gehoord over directeuren die zich kapitale salarissen toe-eigenden waarvoor ze maar weinig prestaties leverden. Ze kenden het verhaal van een directeur uit de omgeving, die de zaak bijna openlijk fleste en rustig kon vertrekken naar elders, zonder straf. Tegen de komst van een melkfabriek hadden veel boeren in de omtrek bezwaren. Als ze verplicht werden hun melk aan één adres te leveren, werd de prijs alleen maar slechter.

Willem bond zijn paardje vast aan het hek en wilde naar de deur lopen toen hij een stem hoorde. Hij draaide zich om en wachtte zuchtend. Een kennis stoof op hem af. Natuurlijk, ze hadden hem gezien met Wilmijne.

‘Is “zij” weg?’ vroeg de man.

‘Zij?’ vroeg Willem met opgetrokken wenkbrauwen.

‘Ja, die weduwe, zal ik maar zeggen.’

‘Wilmijne Albers? Ja, die is weg.’

De man knikte. ‘Dat is het beste ook, ze hoort hier tenslotte niet thuis.’ Willem keek hem vorsend aan. ‘Hoor jij hier wél thuis?’ vroeg hij bijtend. ‘Het is nog maar tien jaar geleden dat jullie hier kwamen wonen.’

‘Ik ben getrouwd met een dochter van goed volk dat hier al heel lang woont.’

‘Zij ook, met Geert Albers, een zoon van een oud, zij het inmiddels wat minder goed bekendstaand geslacht,’ bitste Willem.

De man keek hem woedend aan. ‘Jij bent net als die Zandman!’

Willem lachte hardop. Dus hij had Jannes ook aangeschoten. Jannes had vanmorgen niet meegekund. De fabrikant van de textiel fabriek had hem ontboden, er moesten brieven weggebracht worden naar Almelo. Dat deed Jannes meestal voor hem. Ook voor de bedrijfsleiders en de bazen van de fabriek deed hij regelmatig boodschappen en hij bracht brieven en pakjes weg naar Almelo of naar andere plaatsen. Jannes had gisteravond nog een tijdlang bij Wilmijne gezeten. Willem

wist niet wat er besproken was, Jannes zou hem dat niet vertellen.

Gerrit Hoogland stond op de uitkijk toen Willem terug kwam rijden. Hij nam mopperend de meegebrachte waren in ontvangst en foeterde nog een tijd door over die lui van de bond, die het niet waard waren dat er nog een cent werd besteed aan hun producten. 'Als nu niemand dat meer deed, was het gauw gedaan met die bond.'

Willem gaf geen antwoord. Hij spande het paard uit en joeg het de wei in. Gerrit was alweer aan het werk gegaan, hij had nog veel te doen. Zwijgend liep Willem naar de keuken om daar een bak koffie te drinken. Hij wilde na het eten naar het veen, alvast een put afpalen voor het volgend voorjaar.

Moeder Dieka zat bij het fornuis te breien. Dit was haar uurtje. Laat in de ochtend, als het werk in huis klaar was en het eten nog even kon wachten, had Dieka tijd om te breien of te haken. De avonduren waren niet geschikt voor breiwerk; het was te snel donker en Dieka was een fervent aanhangster van werken zolang het daglicht was. Bij de kerosinelamp werken was slecht voor de ogen, daar werd een mens blind van op den duur. In de avond moest een mens rustig kunnen zitten, zich ontspannen.

Willem nam een mok van het rek en goot er koffie in. 'Ze is weg,' zei hij ten overvloede.

Dieka legde het breiwerk op haar schoot. 'En wat nu, Willem?' vroeg ze.

Hij zuchtte. 'Ik weet het niet, moeder. Voorlopig even niks.'

Ze knikte. 'Ben je bereid te wachten tot ze terugkomt, als ze dat ooit doet?'

Hij staaarde haar peinzend aan. 'Ze heeft me niks gevraagd, ze heeft niks toegezegd. Misschien vindt ze volgende week haar zuster, misschien ook wel nooit. Ik moet gewoon verder leven, dat heb ik de laatste jaren ook gedaan.'

'De laatste jaren was Wilmijne getrouwd, Willem, er was dus niks om op te wachten. Nou is Geert overleden en Wilmijne is vrij. Misschien had je moeten aandringen dat ze hier zou blijven, misschien ook niet.' 'Je praat in raadsels.'

'Wilmijne moet afrekenen met een leven dat haar opgedrongen is

door anderen. Er is voor haar geleefd, beslist, gedacht en geregeld. Ze had er niks over te zeggen, vroeger niet, en in haar huwelijk al helemaal niet. Nu kun je zeggen dat niemand van ons dat kon en dat is tot op zekere hoogte waar. Maar je bent niet in een weeshuis opgegroeid, waar ze je vertelden dat je tot het minste volk behoorde omdat je vader en moeder zijn overleden.' Dieka zuchtte. 'Ze kan eindelijk doen wat ze wil. Het kan haar zo goed bevallen dat ze besluit dat te blijven doen.'

'Wat wil je daarmee zeggen?'

'Wat ik zeggen wil: blijf niet te lang op haar wachten. Je hebt de leeftijd om aan een gezin te denken, daar kun je ook te oud voor worden. En altijd bij de oudelui aan de tafel zitten is niet gezond voor een jonge vent. De meesten van jouw leeftijd zijn getrouwd.'

'En ieder kent z'n eigen armoede.'

'Ook dat,' gaf Dieka toe. 'Maar je vader en ik worden er niet jonger op. We kunnen nog goed uit de voeten, maar wie weet wat er volgend jaar komt. Als je niks onderneemt, komt het moment dat je alleen bent en dat de boel hier misschien verkocht moet worden en dat lijkt me geen aangename gedachte voor jou.'

2

HET WAS EEN LANGE REIS NAAR DEN HAAG. WILMIJNE MOEST MEERDERE keren overstappen: in Deventer, in Amersfoort en in Utrecht. Soms moest ze een tijdlang wachten en soms stond de trein op háár te wachten. De treinreis was vermoeiend.

Het was ruim na de middag toen ze hongerig en verveeld uitstapte op het grote station van Hollands Spoor in Den Haag en om zich heen keek. Haar koffer met de weinige bezittingen stond naast haar op de grond en ze voelde de wanhoop. Wat had ze hier te zoeken? Ze kende geen mens.

Zat ze nog maar in dat schamele huisje, ver weg in Overijssel. Ergens in deze stad was een pension dat haar verwachtte. De dominee had een brief geschreven en een kamer voor haar gereserveerd. Ze had het adres op een briefje geschreven. Ze wist heg noch steg in Den Haag.

De dominee had haar op het hart gebonden niet te snel op te geven. Het zou geen eenvoudige tocht worden, had hij gezegd toen ze afscheid van hem nam. 'Twintig jaar is een lange tijd. Jullie zullen vreemden zijn voor elkaar.' Ze had geknikt, dat begreep ze. 'Mocht het niet lukken je zuster te vinden, kom dan terug naar hier. Het is uiteindelijk je thuis, ondanks alles. En hier wacht iemand...'

Ze zuchtte nu ze om zich heen keek en wenste dat ze thuisgebleven was. Het duizelde haar met al die mensen, die allemaal haast hadden. Al die huizen, straat na straat. Nergens was een moestuin te zien. Net als vroeger in Amsterdam, schoot het door haar heen. Ze huiverde onwillekeurig.

'Neem een rijtuig,' had de dominee haar gezegd. 'Die zijn niet zo duur en ze brengen je tot voor de deur. Die voerlui kennen de weg precies.' Ze liep naar een oudere man en liet hem het adres zien. Hij knikte kort en hielp haar de koffer in te laden. Ze nam naast hem plaats en het wagentje reed weg. Wilmijne keek om zich heen, verward, onzeker, zelfs een beetje bang. Zomaar in een rijtuig stappen bij een wildvreemde man die ze nooit eerder had gezien. Hij kon haar overal naartoe rijden zonder dat ze iets kon beginnen. Ze wist niets.

De straten waren soms smal, soms breed en het waren er zoveel. Hoge huizen met smalle ramen en stoepen, winkels en hoge bomen. Deze wereld was zo totaal anders dan de vertrouwde wereld van thuis: de kleine arbeidershuisjes, de hoge heggen om de moestuinen, de vruchtbomen.

Ze zag kinderen in kleding die ze alleen maar kende uit plaatjes in een krant of tijdschrift. Deftige dames flaneerden in ruisende rokken langs de straat, gevolgd door een kinderwagen met een dienstmeid erachter. Ja, hier woonden ook rijke mensen.

De man op de bok keek opzij. Hij glimlachte voor zich uit, een beetje smalend. 'Voor de eerste keer in Den Haag?' vroeg hij langs zijn neus weg.

Ze knikte.

'Een stad met een eigen allure,' zei hij knikkend. 'Kale kak en Nederlands-Indië. Het lijkt veel chiquer dan het is. Er zijn prachtige lanen in Den Haag, maar ook arbeidersbuurten en de regering zit er natuurlijk. Met een beetje geluk kun je de koningin eens zien langs-

rijden. Maar de kans om een straatarme verschoppeling tegen te komen is groter.'

Wilmijne reageerde niet. De koningin? Die stond zo ver van haar af dat ze aan de eerste vrouw van het land nog maar zelden een gedachte gewijd had.

'Op familiebezoek?' vroeg de man.

'Nee,' zei ze kortaf.

De man zweeg. Deze eenvoudig geklede vrouw met haar stijve kapsel van opgestoken vlechten en haar degelijke, doodsaai mantel was hier niet voor familiebezoek? De rest van de weg reed hij zwijgend verder tot hij voor het pension stond. Een keurig pension voor nette dames, die alleen reisden en leefden. Hij had vaker een vrouw naar dit adres gebracht. Het was geen pension voor rijke dames, maar ook niet voor vrouwen zonder een cent. Degelijk, netjes, goed en geen enkele luxe. Dat vroegen de vrouwen ook niet, ze vroegen rust en die kregen ze hier. In hotels werden ze misschien lastiggevallen, dat gebeurde hier beslist niet.

Hij sprong lenig van de bok en pakte de koffer uit het rijtuig. Met drie stappen was hij bij de stoep. Hij zette het valies neer.

De jonge vrouw was intussen uitgestapt en keek om zich heen. Dat is geen vrouw die gewend is veel te reizen, dacht hij, ze komt uit de provincie. Maar het was geen naïef jong meisje dat voor het eerst in de grote wereld terecht kwam. Die zag hij alle dagen. Die kwamen met een valies en een verwachtingsvolle blik naar de grote stad om niet zelden tot de ontdekking te komen dat de stad minstens zo slecht was als oma altijd had beweerd.

Ze opende haar eenvoudige stoffen handtasje en rekende secuur af. Fooien kreeg hij niet van deze vrouwen; daar hadden ze het geld niet voor, wist hij. Dit waren vrouwen die werkend door het leven gingen, schooljuffrouwen, huishoudsters en winkeldames.

De deur ging open en een vrouw van middelbare leeftijd verscheen in de opening. Grijs hoog opgestoken haar, een ruisende japon en een ietwat tanig gezicht dat verried dat de vrouw vele jaren in een heet klimaat had geleefd. 'Juffrouw Albers?' vroeg ze in uiterst beschaafd klinkend Nederlands.

Wilmijne knikte heftig en de vrouw maakte een kort gebaar. De koet-

sier reed alweer weg. Hij verspilde geen tijd, hij moest een inkomen bij elkaar zien te krijgen.

Wilmijne volgde de vrouw naar binnen. Een donkere hal met een brede loper, glanzend gepoetste vloeren, glimmende meubels en kleine schilderijen aan de muur. Alle schilderijen vertoonden een vreemd landschap. Geen molens of bossen, maar palmen, donkere mensen in lange kleren en veelkleurige bloemen op de achtergrond. Aan het einde van de brede hal stond een klein bankje waarop twee mensen konden zitten. Er stond een klein tafeltje voor.

‘Welkom in Den Haag,’ zei de vrouw vriendelijk. ‘Uw kamer is klaar. U kent de regels? Geen herenbezoek na negen uur, en op uw kamer mag u helemaal geen heren ontvangen. Ontbijt wordt in uw kamer gebracht om zeven uur en het avondeten is om halfzes. Om halftien sluiten de deuren van het pension.’

Wilmijne knikte een beetje buiten adem. Ze hoefde niks te doen, niet te koken, niet af te ruimen, geen koffie te zetten, zelfs het bed hoefde ze niet op te maken. Wat een weelde! Dat had ze nooit meegemaakt, zij was altijd degene die zulke karweitjes had uit te voeren. Ze zuchtte bijna ongeduldig. Die akelige gedachten kwamen altijd weer te voorschijn, haar hele leven lang hadden ze op de loer gelegen.

‘Ik zou u graag koffie of thee aanbieden, maar...’ De vrouw glimlachte verontschuldigend. Het is oorlog, dacht Wilmijne. Er was hier minder te krijgen dan thuis, waar iedereen een tuin en wat kleinvee had. Het tekort werd nijpend in Nederland, al was het land dan neutraal. De deur naar haar kamer werd opengeduwde en Wilmijne stapte over de drempel. Een tafel met een stoel, een kast, een bed. Alles was veel mooier dan wat ze ooit bezeten had. De meubels in het oude huis waren wit uitgeslagen van het vocht en ze waren nooit van haar geweest; Swenneken had ze meegebracht in het huwelijk. Geert had nooit een cent bezeten, beweerde iedereen.

De vrouw sloot de deur achter haar en Wilmijne hoorde de voetstappen wegsterven. Ze haalde diep adem en ging voorzichtig zitten. Het bed was opgemaakt, op de tafel stond een kan water met een glas. Ze keek door het raam naar buiten. Een hoge boom, een stille straat. Aan de overkant liep een oudere man met een hoed op.

Wat zouden de mensen in het dorp zich opwinden als ze wisten dat

ze in een heus pension woonde, en dat alles haar werd aangereikt zonder dat ze ergens om hoefde te smeken. Dat heeft ze niet verdiend, zouden ze zeggen.

Wat zou Dina zeggen? En Frederika? Of Hanne, haar buurvrouw? Wilmijnes gezicht kreeg een strakke trek. Dina Besselink, geboren Albers, haar schoonzuster.

Terwijl ze doodstil aan de mooie tafel zat, vlogen haar gedachten terug naar drie maanden geleden; de dag dat haar leven op de kop werd gegooid, toen de opper van de marechaussee voor de deur stond en haar iets had mee te delen, zoals hij zei.

Een dag later werd Geert thuisgebracht.

Niet één familielid had haar hulp geboden, geen van hen had een woord van troost voor haar overgehad. De nabers hadden de begrafenis geregeld en ze hadden het keurig gedaan, dat moest ze hun nageven. De familie van Geert had het liefst het huis leeggehaald. Er was niets bij wat van haar was, had Frederika gezegd.

Wilmijne wist dat Willem Hoogland gevraagd had wat er in Geerts woning aan Frederika toebehoorde, hoeveel geld zij er persoonlijk ingestoken had. Niets? Dan had ze haar mond te houden. De familie was plotseling stil geworden toen Willem een keer bij Geerts vader was binnengestapt en daar een uurtje met Hendrik had gepraat.

Wilmijne zuchtte diep en stond op om haar nieuwe mantel op een knaapje aan de kapstok te hangen. Hier was een échte kapstok.

Ze moest Willem dankbaar zijn, hij had haar leven nog draaglijk gemaakt de laatste maanden tussen al dat geklets door. Maar dat was geen reden om een belofte te doen voor het leven, dat mócht niet eens. Het was nog maar drie maanden geleden dat Geert was overleden, het leek veel langer.

Ze had aan Jannes gevraagd wat ze moest doen met het graf van Geert. Er lag geen steen op zijn graf en zij had geld genoeg om het netjes in orde te laten maken.

‘Geen sprake van,’ had Jannes kortaf gezegd. ‘Als jij daar een zware zerk op zet, gaan de mensen kletsen.’

‘Maar ik kan het wel betalen.’

‘Zou hij een steen op jouw graf hebben gezet als jij was overleden?’ had Jannes gevraagd. Het had merkwaardig kil geklonken, zo was

Jannes helemaal niet.

‘Er ligt ook een mooie steen op Swennekes graf,’ had ze bedachtzaam gezegd.

‘Heb je gelezen wat daarop staat? *Onze geliefde zuster en dochter*. Die zerk is geplaatst door Willem,’ had Jannes gezegd.

Jannes wist veel meer over Geert en zijn aangelegenheden dan zij ooit zou weten, piekerde Wilmijne voor het raam van het pension in Den Haag.

Dagenlang had ze zich het hoofd gebroken over al dat geld. Wat had Geert daarmee gewild?

Zij en Geert hadden nooit over een toekomst gesproken, dat deed je ook niet. Je mocht hopen dat je goed gezond bleef en verder was er geen toekomst. Werken in de fabriek, kinderen grootbrengen en hopen dat je te eten had. Het kon zo snel veranderen, een ziekte als tbc had je zo te pakken. Elk jaar was er wel iemand in de fabriek die die gevreesde ziekte kreeg en dan was het angstig afwachten of er ook anderen waren besmet.

De schrale jaren van de oorlog sloegen de bodem weg onder een gezin dat zich door hard werken iets had opgewerkt. Voor de oorlog had het een redelijk inkomen gehad omdat meer kinderen een loon inbrachten. Het was allemaal weg door de dure levensomstandigheden.

Ze haalde diep adem. Zij zat in Den Haag, ze had geld zat en ze was bang. Neeltje, waar zit je? Waar moet ik allemaal naartoe om jou te vinden? En als ik je vind, wil je me dan nog wel kennen of heb je me allang afgeschreven? Woon je in een van deze zijstraten of aan de andere kant van de wereld?

Morgen ging Wilmijne naar de Belgische ambassade. Neeltje was getrouwd met een Belg, Eugene van der Lugt, een zeeman. Ze waren naar België vertrokken, had het weeshuis aan de dominee meegegeeld. In België was het oorlog. Er was daar hard gevochten, en er waren veel doden gevallen.

Stel je voor dat Neeltje... Was dat niet een beetje te veel ellende? Zoals in die boekjes werd beschreven, die ze soms gekregen had toen ze nog in de fabriek werkte. Goedkope boekjes met een dun kaftje eromheen waarin iedereen doodging, moeder al heel jong, vader enkele jaren daarna. De kinderen werden aan hun lot overgelaten, maar grote

broer zorgde voor hen en plotseling ging grote broer dood. Hij kwam meestal om bij een ongeluk op zee, het oudste zusje kwam op het slechte pad en werd een gevallen vrouw en het tweede zusje stierf aan tbc.

De hoofdrolspeelster kwam meestal op ellendige wijze aan haar eind, want anderen hadden meer recht op 'geluk' en zij trok zich vrijwillig terug. Waarom die anderen daar meer recht op hadden, werd er nooit bij verteld. Het was het hoogste christelijke goed om jezelf weg te cijferen, leerden die boekjes.

Dat deed de hoofdfiguur ook en die stierf in miserabele omstandigheden, maar heel gelukkig in de wetenschap dat ze nog een goede daad had verricht. Pas bij de begrafenis besefte de omgeving wat men verloren had.

'Daar heeft ze veel aan als ze op het kerkhof ligt,' had Jannes nuchter opgemerkt toen Wilmijne eens aan tafel zat te grienen om zo'n boekje. Geert wilde niet dat ze haar tijd verdeed met lezen, die vond dat ze wel wat beters te doen had.

Maar zo was het leven immers voor gewone mensen, zei ze overtuigd tegen Jannes. Die moesten altijd een stap opzij doen voor de rijke mensen. Jannes had de schouders opgetrokken. 'Ja, en Jan met de pet doet dat ook.'

Wilmijne werd opstandig. Nee, het ging niet zoals in die boekjes! Neeltje was niet dood, niet zoals Rika, het zusje dat al vele jaren geleden was overleden in het weeshuis. Dat zou niet eerlijk zijn, maar het dagelijks leven was nu eenmaal zelden eerlijk.

Het avondeten was eenvoudig, wat aardappelen, wat groente en waterige soep. Wilmijne ontmoette aan de tafel twee andere dames. De een was schooljuffrouw, de ander was een oudere dame die al vele jaren in het pension gewoond had. Ze had geen familie meer, zei ze opgewekt. Ze bracht de dag door met het onderhouden van een omvangrijke correspondentie met vele vrienden in het land. Nog vóór de aardappelen op het bord lagen, vertelde ze dat ze lange jaren had gewoond in Groningen als kinderjuffrouw bij een rijke familie. Daarna was ze naar Utrecht gegaan en nog later naar Den Haag. Nu was ze te oud, maar ze had goed gespaard en er was geen mens

voor wie ze zuinig moest zijn.

Wilmijne keek bijna geschrokken opzij. Dat was een opmerking die haar als heiligschennis in de oren klonk. Iedereen in het dorp in Twente riep dat je zuinig moest zijn, je moest iets achter de hand hebben voor later en voor de achterblijvende kinderen natuurlijk.

Bij erfenissen ontstonden de grootste ruzies. Altijd was er minder geld dan men verwachtte, altijd vond men dat een van de kinderen was voorgetrokken. Oude mensen die stierven zonder getrouwd te zijn of die nooit kinderen hadden gehad, haalden het evenmin in hun hoofd hun geld op te maken. Ze dachten aan hun neven en nichten, die straks een paar centen moesten erven, en daarvoor zouden ze zich het eten nog uit de mond sparen. Niemand zou van hen mogen zeggen dat ze er alles doorgejaagd hadden.

Wilmijne keek zwijgend voor zich uit. Moest zij zuinig zijn? Voor wie? Voor de kinderen van Dina, die haar de laatste maanden had belasterd en beklad? Voor die van Frederika, die geen goed woord voor haar over had gehad zolang ze met Geert getrouwd was geweest? Ze hadden klaargestaan om haar laatste bezittingen nog weg te halen, als Jannes en Willem er niet geweest waren. Jannes. Ze glimlachte. Jannes zat vast op de bank voor het huis van zijn zuster over haar te piekeren. Zo was Jannes.

En Willem? Er verstrakte iets in haar voorhoofd. Enerzijds was ze verast geweest door zijn bekentenis, anderzijds was ze boos. Al die jaren had hij zijn mond gehouden over alles wat hij wist van Geert. Waarom had Willem jaren geleden niet gezegd: trouw niet met hem, want hij deugt niet. Had ze hem geloofd, zoals hij bitter had gevraagd die laatste avond toen ze hem dat verweet?

Waarschijnlijk wel, dacht ze ineens. Als Willem was gekomen toen ze met Geert in ondertrouw wilde gaan en haar zijn vermoedens omtrent Swennekens overlijden had verteld, was ze niet met Geert getrouwd. Het was een verstandshuwelijk geweest. Hij had verzorging nodig en zij stond alleen op de wereld. De zusters keken niet naar hun broer om, ze lieten hem rustig omkomen in zijn eigen vuil.

Ze keek op toen ze een lichte druk op haar hand voelde.

‘Je was een eind weg met je gedachten,’ zei een lachende stem naast haar. Het was de oudere kostgangster. Ze had vriendelijke ogen, zag

Wilmijne. 'Hoe lang blijf je hier?'

'Dat weet ik nog niet. Misschien een week, misschien langer.' Misschien ben ik morgen weg, dacht ze. Nee, waar moest ze zo snel naartoe? En deze vrouwen waren veel aardiger dan al die mensen in het dorp.

Ik moet Jannes vanavond een brief schrijven, dacht ze. Ze moest hem vertellen dat ze nu al heel andere mensen had ontmoet dan de afkeurende oordelende mensen in het dorp. En morgen moest ze naar de ambassade.

3

WILLEM HOOGLAND RICHTTE ZICH OP TOEN HIJ DE HOND OP HET ERF hoorde aanslaan, zette de hooivork tegen de muur en liep naar buiten. De hond kondigde bezoek aan met een enkele korte blaf. Hij was volgens Jannes Zandman te lui om overeind te komen en de postbode of de dominee achterna te jagen, zoals het een goede waakhond betaamde.

'Als die hond ziek wordt, hoef jij het werk niet van hem over te nemen,' zei hij soms tegen Willem.

Willem had meer dan eens verteld dat hij niet van plan was iets aan die luiheid van zijn hond te doen. Hij had geen behoefte aan narigheid met een veldwachter en een burgemeester. Daar had hij de buik van vol, gezien de capriolen van zijn vader met de boerenbond de laatste jaren.

'Kijk naar jezelf,' bromde Jannes, doelend op enige zaken waarin Willem wel degelijk narigheid had gekregen met de plaatselijke overheden.

Willem had meer last gehad met de veldwachter dan zijn vader. Gerrit had de laatste jaren conflicten met de boerenbond om de productie van melk en gewassen. Die moesten afgeleverd worden omdat het land in zware nood verkeerde en iedereen moest tenslotte eten. Maar in Gerrits eigen omgeving hoefde de regering dat niet te doen, dat kon hij zelf wel en tegen fatsoenlijke prijzen, maar dat mocht niet van de bond. Er waren hele woordenwisselingen om geweest, maar dat